

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ АПК
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ
АГРОБІЗНЕСУ**

Колективна монографія

Біла Церква – 2023

УДК 349.42

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Білоцерківського національного аграрного університету
(протокол № 12 від 22 грудня 2023 р.)*

Рецензенти:

М. А. Дейнега, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Т. С. Новак, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Удосконалення інформаційно-правового забезпечення сфери АПК та захисту прав суб'єктів агробізнесу: колективна монографія / Я.П. Аргат, І.В. Ковальчук, І.Ю. Ломакіна, О.І. Настіна, А.О. Пахомова. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2023. 201 с.

У монографії висвітлено проблеми сучасного інформаційно-правового забезпечення сфери АПК, на основі аналізу чинного законодавства України щодо правового регулювання земельних, аграрних, договірних та екологічних відносин, що виникають в діяльності суб'єктів агробізнесу. Розглянуто особливості правового захисту земельних та майнових прав суб'єктів господарювання. Проаналізовано основні напрями розвитку законодавства України у сфері агробізнесу та перспективи його подальшого розвитку.

Монографія розрахована на широке коло науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти юридичних факультетів закладів вищої освіти, представників органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання сфери АПК.

The monograph highlights the problems of modern information and legal framework of the agricultural sector, based on the analysis of the current legislation of Ukraine regarding the legal regulation of land, agrarian, contractual and environmental relations arising in the activities of agribusiness entities. Peculiarities of legal protection of land and property rights of business entities are considered. The main directions of the development of Ukrainian legislation in the field of agribusiness and the prospects for its further development are analyzed.

The monograph is intended for a wide range of scientists, academic staff, post-graduate students, students at law faculties of higher education institutions, representatives of local self-government bodies and business entities in the agricultural sector.

ЗМІСТ

<i>Правове регулювання власності на землю та користування земельними ділянками в умовах правового режиму воєнного стану (Настіна О.І.)</i>	4
<i>Державне регулювання та підтримка сільськогосподарських товаровиробників, шляхи вдосконалення продовольчої безпеки з урахуванням міжнародного досвіду (Ломакіна І.Ю.)</i>	40
<i>Види суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері (Аргат Я.П.)</i>	70
<i>Правові засади інноваційного розвитку АПК (Пахомова А.О.)</i>	98
<i>ІТ технології в аграрному секторі як запорука інноваційного розвитку в контексті процесів євроінтеграції України: правовий аспект (Ковальчук І.В.)</i>	132
<i>Правові особливості селекційної діяльності в Україні (Пахомова А.О.)</i>	162
<i>Список використаних джерел і літератури</i>	190

УДК 347.77

ПАХОМОВА А.О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЕЛЕКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах стрімкого зростання людства перед кожною країною в межах можливостей забезпечення продовольчої безпеки гостро постає проблема збільшення обсягів виробництва продуктів харчування. Вирішення цього питання можливе за рахунок екстенсивної та інтенсивної моделі розвитку виробництва. В силу обмеженого потенціалу факторів екстенсивного зростання (площа сільськогосподарських угідь, кліматичні умови), на сьогоднішній день, особливої значущості набуває інтенсифікація сільського господарства.

У процесі інтенсифікації рослинництва нині важлива роль відводиться застосуванню засобів захисту рослин та внесенню мінеральних добрив. Однак, враховуючи те, що чуйність посівного матеріалу до агрохімії та агротехнологій має суттєвий вплив на врожайність сільськогосподарських культур, не менш важливим стає питання використання у виробництві високоякісного насіння.

Проблема захисту прав на інтелектуальну власність у сфері селекції та насінництва в сучасний період набуває все більшого значення, оскільки створення нових сортів — це складний і тривалий процес, який потребує значних тимчасових, матеріальних витрат та інтелектуальних зусиль, а в умовах підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, сучасні сільгоспвиробники як ніколи потребують нових сортів із заданими властивостями. Від того, наскільки дотримуються інтереси селекціонерів, багато в чому залежить загалом і успішність сільськогосподарського виробництва, що робить актуальним

розгляд цього питання.

У сучасній теорії та практиці усталеним вважається думка про те, що селекційне досягнення є унікальним, складним і системним об'єктом, який підлягає охороні відразу кількома реєстраційними системами: *sui generis* охорони товарних знаків; охорони винаходів; допуску до використання.

Також не викликає розбіжностей, що селекційне досягнення – це особливий нетиповий різновид об'єктів інтелектуальної власності. Суперечності з цього питання були лише щодо того, чи є селекційні досягнення науковими відкриттями чи винаходами. У словниковій та енциклопедичній літературі селекційне досягнення визначається як сорти рослин, породи тварин, які є особливим об'єктом цивільно-правової охорони¹³². Однак це визначення не розкриває саму сутність категорії, що розглядається.

Таким чином, розвиток та вдосконалення правового регулювання селекційної діяльності та впровадження нових сортів у сільськогосподарське виробництво – один із найперспективніших напрямів сучасного аграрного права, який є результатом реалізації аграрної політики, спрямованої на формування ринкових соціально-економічних аграрних структур, що функціонують на основі юридичної рівності всіх форм власності та господарювання, свободи аграрного підприємництва, рівного правового захисту суб'єктивних прав учасників аграрних правовідносин.

Саме тому сьогодні всі зусилля мають бути спрямовані на створення більш ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин, що складаються у зв'язку із цивільним обігом нових сортів рослин.

У міжнародній практиці селекційні досягнення не визнаються як об'єкти інтелектуальної (у тому числі промислової) власності, оскільки ні Паризька конвенція з охорони промислової власності 1883 р. (ст. 1 (2)), ні Конвенція, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності 1967 року. (ст. 2 (VIII)), які не містять їх у відповідних переліках охорони. Більше того, сорти рослин були виключені з переліку об'єктів промислової власності в результаті

¹³² Аврамова О. Спадкування майнових прав на сорти рослин // Мала енциклопедія нотаріуса. 2016. № 6 (90). С. 130-134.

прийняття в Стокгольмі останньої редакції Паризької конвенції 14 липня 1967 р.

Для забезпечення визнання досягнень селекціонерів існує міжнародна міжурядова організація – Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (УПОВ).

Нові сорти рослин охороняються з метою сприяння розвитку сільського господарства та захисту інтересів селекціонерів. Покращені сорти є необхідним в економічному відношенні елементом кількісного та якісного розширення виробництва продуктів харчування та отримання поновлюваних джерел енергії та сировини.

У СРСР селекційні досягнення прирівнювалися з правової охорони до винаходів, тобто. була реалізована патентно-правова модель селекційних досягнень (п. 22 Положення про відкриття, винаходи та раціоналізаторські пропозиції, затвердженого Постановою Ради Міністрів СРСР від 21 серпня 1973 р. № 584 (СП СРСР. 1973. № 19. Ст. 109), з урахуванням обставини, що на нові селекційні досягнення видавалися авторські свідоцтва, а при поліпшені сорту – свідоцтва.

На початку розбудови власної незалежності Україна обрала шлях активного учасника міжнародного співробітництва щодо охорони сортів рослин та мала бажання стати повноправним підписантом Женевського акту 1991 року (таким чином приєднатися до Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин). Результатом таких дій стала поступова адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів щодо захисту прав на сорти рослин та перегляду існуючого законодавства у цій сфері.

Проте процес адаптації відбувався достатньо повільно, що призвело до значної кількості прогалин в питаннях захисту прав на сорти рослин, усунення яких є першочерговим завданням сьогодення.

Попри те, що законодавчий масив у сфері охорони права інтелектуальної власності на сорти рослин у період незалежності України розбудовувався у відповідності до міжнародної практики (Конвенції УПОВ), він потребує

подальшого вдосконалення. Прагнення України стати повноправним членом Європейської спільноти має стимулювати створення прозорої системи охорони прав на селекційні досягнення, в тому числі на сорти рослин, розбудови ефективної системи органів експертної оцінки тощо. Тому, саме створення досконалої системи охорони селекційних досягнень з урахуванням міжнародних правових норм в тому числі є однією з передумов подальшого повноцінного членства України у Європейському Союзі.

Селекційна діяльність є одним із найважливіших факторів інноваційного розвитку наукового потенціалу в аграрній сфері. Складаючи первинну ланку рослинництва та тваринництва, селекційна діяльність визначає перспективи розвитку всього агропромислового комплексу країни. У зв'язку з цим формування ефективної правової бази, що забезпечує високий рівень правової охорони селекційних досягнень як результатів інтелектуальної діяльності та захисту інтелектуальних прав на них, не тільки стимулює розвиток селекційної діяльності, насінництва та тваринництва, а й сприяє реалізації глобальних національних цілей у сфері розвитку аграрної галузі та забезпечення продовольчої безпеки. Формування такої ефективної правової бази ґрунтується на балансі публічних та приватних інтересів, з урахуванням інтересів суспільства та держави у сфері забезпечення продовольчої безпеки, з одного боку, та інтересів приватних суб'єктів, які здійснюють селекційну діяльність та пов'язану з нею діяльність у галузі насінництва та тваринництва, — з інший. Відсутність ефективних правових інструментів залучення об'єктів інтелектуальної власності до господарського обігу «не дозволяє повною мірою здійснювати їхню капіталізацію».

Однак нагальна потреба у збільшенні обсягу сільськогосподарського виробництва диктує необхідність більш детального врегулювання прав суб'єктів інтелектуальної власності в аграрній сфері. Істотне значення збільшення виробництва сільськогосподарської продукції вітчизняними виробниками, підтримки функціональності аграрного ринку, ефективного функціонування всієї системи правової охорони інтелектуальної власності має

правова визначеність, однакове і передбачуване тлумачення юридичних понять, які забезпечують стабільність громадянського обороту. Проте національне законодавство не містить визначення терміну «селекційна діяльність», а також не пропонує розгорнутого визначення терміну «селекційне досягнення» як об'єкта інтелектуальних прав. Дані прогалини у поєднанні з відсутністю ясності щодо правової природи результатів генної інженерії як об'єктів права інтелектуальної власності та методів, що використовуються в селекційній діяльності, породжують правові колізії¹³³.

Виділення сорту рослини в самостійний вид об'єкта інтелектуальної власності обумовлено його специфікою, а саме тим, що сорт рослини є об'єктом живої природи, що вимагає виділення самостійних критеріїв охороноздатності. У силу цього критерії охороноздатності, підстави, порядок та обсяг правової охорони селекційних досягнень, цивільний обіг інтелектуальних прав на них враховують не лише правові аспекти, а й біологічні характеристики об'єкта. Особливістю селекційних досягнень як виду об'єктів інтелектуальної власності є те, що сам об'єкт (селекційне досягнення, виражене у вигляді сорту рослини) поєднує у собі матеріальний та нематеріальний елементи. Нематеріальний елемент селекційних досягнень нерозривно пов'язані з матеріальним елементом, у якому він може виявлятися як сукупність особин одного виду, створених людиною внаслідок творчої діяльності. На відміну більшості інших видів об'єктів інтелектуальної власності, селекційне досягнення не може існувати без свого матеріального носія — рослини або тварини. Селекційне досягнення, яке охороняється на основі положень глави 42 книги четвертої ЦК України, є «не ідеальним, а матеріальним об'єктом». Однак це не означає, що сорт рослин як об'єкт охорони безпосередньо пов'язаний з конкретною рослиною і не може бути представлений як нематеріальний об'єкт, в цьому полягає властивість, притаманна всім результатам інтелектуальної діяльності. Предметом охорони є нематеріальний об'єкт, який проявляється в сукупності охоронюваних ознак, що зафіксованих в описі селекційного досягнення. Таким

¹³³ Kurchin O., Pakhomova A. Features of legal regulation in the field of plant variety protection. *Modern Science*. 2021. № 4. P. 143-150.

чином, правова охорона надається певним ознакам рослин (нематеріальний елемент), що стійко відтворюються в матеріальних об'єктах (матеріальний елемент) — рослинах, які є носіями ознак, що охороняються, але не конкретні окремо взяті рослини.

Перш ніж звернутися до існуючих у аграрній сфері понять селекційного досягнення, розглянемо поняття селекційної діяльності, зміст якого є значущим для кваліфікації сорту рослини як об'єкта інтелектуальної власності, що потенційно охороняються. Як випливає із ст. 486 ЦК України, суб'єктами права інтелектуальної власності на сорт рослин є автор сорту рослин¹³⁴. В свою чергу Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» автором визнається фізична особа, яка безпосередньо вивела чи винайшла і поліпшила сорт. Отже, охороноздатною є не будь-яка рослина, а тільки та, яка є результатом спеціального виду інтелектуальної творчої діяльності — так званої «селекційної діяльності». У юридичній науковій та навчальній літературі не склалося єдиного поняття «селекційна діяльність». Відсутнє воно і в чинному національному законодавстві, яке лише встановлює порядок та умови використання селекційних досягнень, а також порядок захисту авторських прав селекціонерів. Під «селекціонерами» Закон має на увазі автора сорту, або особу, яка має трудові чи цивільно-правові відносини з автором сорту щодо виведення або винайдення та його поліпшення. Сюди ж відносять правонаступників (спадкоємців) першої або другої із зазначених вище осіб, залежно від конкретного випадку.

І чи будь-який отриманий об'єкт визнаватиметься селекційним досягненням, якщо процес не відповідав усім ознакам селекційної діяльності? Як випливає з положень Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», лише певні види селекційної діяльності є передумовою для надання правової охорони селекційному досягненню: виведення або винайдення та його поліпшення сорту.

Питання про те, чи виявлена в природі рослина може бути результатом

¹³⁴ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. (в редакції від 22.02.2024). Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

селекційної діяльності, якому може бути надана правова охорона як об'єкту інтелектуальної власності, залишається дискусійним. Прихильники визнання вважають, що без спеціальних знань та навичок у галузі селекції неможливо виявити випадково вже існуючий, але раніше невідомий сорт рослини або породи тварин. Раніше висловлювалася протилежна думка, згідно з якою у природному середовищі селекція як результат природного відбору здійснюється без участі людини. Конвенція УПОВ однозначно відносить до творчої селекційної діяльності, поряд із створенням та виведенням, виявлення сорту рослини (ст. 1 (i)).

Керуючись загальними положеннями Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», ст. 1 (i) Конвенції УПОВ, можна зробити висновок про те, що під селекційною діяльністю у національному праві інтелектуальної власності розуміється творча діяльність особи щодо створення, виведення чи виявлення сорту рослини чи породи тварин. Якщо розглядати творчу діяльність як форму діяльності людини, спрямовану на створення якісно нового продукту (що цілком застосовно до об'єктів авторського та патентного права), то виявлення раніше невідомого сорту рослини скоріше технічна, а не творча діяльність, проте кваліфікувати сам отриманий результат як селекційне досягнення можемо, оскільки він відповідає всім ознакам селекційного досягнення. Інакше кажучи, з погляду, будь-яка діяльність, у результаті якої отримано сорт рослини чи порода тварин, відповідають встановленим у законі критеріям охороноздатності, визнається селекційною. До того ж зараз, якщо виявлені селекційні досягнення виключити з-поміж охоронюваних об'єктів, вони опиняться у правовому вакуумі.

Резюмуючи вище наведене, можна зробити висновок, що під селекційною діяльністю варто розуміти творчу діяльність особи зі створення, виведення або виявлення сорту рослини або породи тварин, відповідних встановленим в законі критеріям охороноздатності.

Під сортом рослин згідно з ст. 1 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», розуміється окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого

покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони¹³⁵.

Як впливає з вищевикладеного, у міжнародних та національних правових актах містяться визначення об'єктів інтелектуальних прав на селекційні здобутки, проте розгорнуте поняття самого селекційного здобутку відсутнє.

На закінчення слід зазначити, що поняття «селекційне досягнення» та «селекційна діяльність» вимагають переосмислення з урахуванням впливу нових технологій на селекційну діяльність. Підходи визначення поняття «селекційне досягнення» формувалися на класичному розумінні процесу селекційної діяльності. Існуючі погляди вчених на те, що прийнято вважати селекційним досягненням, формувалися переважно у період розвитку сільськогосподарського сектора у природних його формах. Методи, що використовувалися селекціонерами, мали характер винахідництва із застосуванням безпечних для людини форм зміни сортів рослин. На даний момент, з урахуванням впровадження у процес селекції нових технологій, сільське господарство у конкурентній боротьбі використовує невідомі раніше наукові методи. Так, наприклад, сучасні вчені вводять у ген рослини неможливість його повторного відтворення, формуючи цим базу сортів, які є тільки у цього виробника. Такі методи ведуть, по-перше, до монополізації ринку певних сортів рослин, по-друге, невідомо їх вплив у віддаленому майбутньому на здоров'я людини, яка їх вживає. У зарубіжній літературі проблемі продовольчої безпеки у контексті використання нових методів у процесі селекції приділяється велика увага¹³⁶.

Сьогодні більшість новітніх методів селекції рослин тяжіють до внесення

¹³⁵ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. (в редакції від 01.12.2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>

¹³⁶ Пахомова А.О. Особливості правової охорони нових сортів рослин. *Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Інноваційні психолого-педагогічні, лінгвістичні та правові засади аграрної науки в умовах міжкультурної аграрної комунікації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21 жовт. 2021 р.). Біла Церква, 2021. С. 44-45.

змін безпосередньо до структури ДНК. В результаті, за визначенням ВООЗ, виходять нові сорти, які не могли утворитися в природі внаслідок розмноження чи природної рекомбінації (перемішування генів). Сам процес одержання таких сортів звичайний, проте де межа таких змін?

Необхідно також відзначити, що інші об'єкти тваринного світу, такі як культури клітин рослин та тварин, штами мікроорганізмів охороняються не як селекційні досягнення, а як винаходи. Селекція мікроорганізмів є найважливішим напрямком у біотехнології. Важливо розмежувати, що патент стосовно винаходів видається на спосіб отримання рослини, спосіб отримання зерна, спосіб отримання клітини рослини, а не сам сорт рослини. Акцент у розмежуванні об'єктів патентної та селекційної охорони має бути розставлений на ознаках однорідності та стабільності — таких характеристик трансгенні рослини не мають¹³⁷.

Однак існує думка про помилкове віднесення штамів мікроорганізмів до винаходів, так як винаходом є технічне рішення, в результаті якого можна отримати той чи інший штам. Безпосередньо штам мікроорганізму винаходом не є. За всіма ознаками його можна віднести до селекційного досягнення, проте за законодавством це не так¹³⁸. Отже, штам мікроорганізму як самостійний об'єкт права інтелектуальної власності не існує. Цей приклад демонструє можливість ще ширшого підходу до визначення селекційних досягнень.

Підсумовуючи, зазначимо, що необхідність спеціального правового регулювання селекційних досягнень пов'язана, насамперед, зі специфікою самого об'єкта живої природи, що потенційно відповідає ознакам селекційного досягнення. Такий об'єкт вимагає врахування особливостей з погляду як аграрного права (щодо процедури проходження державних випробувань тощо), і цивільного права. Поняття селекційного досягнення законодавчо не визначено як на міжнародному рівні, так і на національному, що, у свою чергу, не

¹³⁷ Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю.М. Капіці. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. С. 32.

¹³⁸ Ткачик С.О., Ніколенко Н.Г. Міжнародна практика набуття права на сорт рослин: вимоги до експертизи і надання охорони. Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. 2003. № 3. С. 124-129.

ускладнює можливість виведення визначення змісту норм спеціального розділу, однак доцільність співвідношення понять сорт рослини з критеріями їхньої охороноздатності (за аналогією з Конвенцією УПОВ) існує. Можна говорити про те, що автор-селекціонер, таким чином, законодавчо має додаткову умову видачі патенту, крім відповідності умовам охороноздатності.

Говорячи про місце селекційних досягнень серед інших результатів інтелектуальної діяльності, зазначимо, що відповідно до законодавства України селекційні досягнення регулюються як самостійний об'єкт інтелектуальної діяльності. Наприклад, держави-члени СОТ створили системи спеціальної охорони нових сортів рослин, виключивши їх зі сфери традиційної патентної охорони. Угодою ТРІПС встановлено, що держави-члени СОТ забезпечують охорону сортів рослин за допомогою патентів, у рамках спеціального законодавства (*sui generis*) або шляхом поєднання цих двох методів¹³⁹:

Такий різнобічний підхід до визначення місця селекційних досягнень у системі результатів інтелектуальної діяльності свідчить про неоднозначну правову природу цього об'єкта. Питання творчої складової діяльності селекціонера, особливості сучасних методів отримання об'єктів інтелектуальних прав на селекційні досягнення, необхідність розмежування об'єктів живої природи, що охороняються як винаходи і як селекційні досягнення - питання, доктринально не до кінця вивчені, у зв'язку з чим на практиці виникають проблеми захисту прав селекціонерів.

Незважаючи на те, що суспільні відносини, що виникають з приводу селекційних досягнень, як результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються, вже досить тривалий період часу опосередковані нормами права, дослідники в галузі права, стосовно зазначеної проблеми, вказують на те, що інститут охорони селекційних досягнень не є традиційним, його зміст та принципи однозначно не відносяться ні до патентного ні до авторського права: «Більшість держав, у тому числі держави-члени ЄС, створили системи

¹³⁹ Guidance for the Preparation of Laws Based on the Act 1991 of the UPOV Convention: International Union for the Protection of New Varieties of Plants. September 21, 2021. URL: https://www.upov.int/edocs/infdocs/en/upov_inf_6.pdf

спеціальної охорони нових сортів рослин, виключивши їх зі сфери традиційної патентної охорони»¹⁴⁰, що ставить певною мірою селекційні досягнення у рамках цього дослідження як об'єкт інтелектуальної власності в один ряд з топологіями інтегральних мікросхем з точки зору їх унікальності. Але якщо в останнього ця особливість випливає з факту щодо недавнього існування в межах регулювання як об'єкта інтелектуальної діяльності, то, говорячи про селекційні досягнення, не можна посилається на цей факт, як на той, що може лягти в основу обґрунтування унікальності їх властивостей та неповторності режиму правової охорони, що надається.

Отже, що ж є причиною унікальності селекційного досягнення як різновиду результатів інтелектуальної діяльності, що ставить його в положення унікального режиму правової охорони, що надається?

Якщо ми звернемося до досвіду зарубіжних держав у галузі охорони селекційних досягнень, то не важко буде помітити, що багато законодавців надають вказаному об'єкту інтелектуальної власності особливого значення.

Наприклад, США існує три різні системи охорони тих об'єктів, що можна зарахувати до селекційним досягненням. Так існує спеціальна правова система охорони нових сортів рослин, що розмножуються вегетативним шляхом «У США в 1930 р. прийнято Закон про патенти на рослини (Plant Patent Act), який у 1952 р. трансформувався у Патентний закон, дія якого поширюється тільки на рослини, що відтворюються вегетативним способом, крім деяких рослин (§ 161)»¹⁴¹. Крім того, також існує можливість отримання свідоцтва з охорони сорту рослини, за умови, що існує особливий, генеративний спосіб його розмноження: «У 1970 р. був прийнятий спеціальний Закон про охорону сортів рослин (Plant Variety Protection Act), що розмножуються генеративним шляхом, за яким видаються свідоцтва про охорону сортів рослин (certificate of plant variety protection)...»¹⁴². Третій спосіб надання правової охорони новим сортам

¹⁴⁰ Аврамова О. Спадкування майнових прав на сорти рослин // Мала енциклопедія нотаріуса. 2016. № 6 (90). С. 130-134.

¹⁴¹ Lesser W. Patenting seeds in the United States of America: what to expect. *Industrial Property*. 1986. № 9. Р. 360.

¹⁴² Курило В., Пушкар М. До проблеми правової охорони сортів рослин в Україні. *Інтелектуальна*

рослин надається в межах законодавства зазначеної держави на підставі загальних правових норм, що належать до патентного права: «Крім того, в США можлива видача патенту на рослини на підставі загальних норм патентного права (§ 101 Патентного закону)»¹⁴³.

Законодавство Японії передбачає можливість охорони нових сортів рослин. Зокрема, в законі про інтелектуальну власність Японії вказується на те, що нові сорти рослин, поряд з Іншими результатами інтелектуальної діяльності перебувають під охороною права інтелектуальної власності: «The term "intellectual property" as used in this Act shall mean inventions, devices, new varieties of plants, designs, works and other property that is produced through creative activities by human beings (including discovered or solved laws of nature or natural phenomena that are industrially applicable), ...»¹⁴⁴, - дана норма, закріплена в п. 1, ст. 2 зазначеного нормативно-правового акту, значає, що під терміном «інтелектуальна власність», який використовується у зазначеному Законі, розуміються винаходи, корисні моделі, нові сорти рослин, конструкції, розробки та інші види інтелектуальної власності, що створені творчею працею людини (включаючи відкриття та дослідження законів природи та природних феноменів, результати яких є промислово придатним).... Таким чином, можна зробити висновок про наступне: селекційні досягнення, у частині нових сортів рослин є об'єктом інтелектуальної власності Японії.

Але, в межах законодавства країни, що розглядається, вказаними результатами інтелектуальної діяльності застосовуються норми про використання унікальної системи охорони, яка відображена в спеціальному нормативно-правовому акті. Act No. 49 of May 18, 2007)¹⁴⁵: Закон про захист сортів рослин та насіннєвого матеріалу. Отже нормативна база, пов'язана з охороною селекційних досягнень у межах держави Японії передбачає лише

власність. 2006. № 1. С. 20-25.

¹⁴³ Курчин О.Г., Пахомова А.О. Міжнародний аспект охорони прав на сорти рослин. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 9. С. 4-13.

¹⁴⁴ Intellectual Property Basic Act (Act No. 122 of December 4, 2002, as last amended by Act No119 of July 16, 2003. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jspfile_id 187318 LinkTarget_127

¹⁴⁵ Plant Variety Protection and Seed Act (Act No. 83 of May 29, 1998, as last amended by Act No. 49 of May 18, 2007). URL: <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jspid=6977>

одну можливість охорони селекційних досягнень, шляхом використання права *sui generis*, тобто особливої системи охорони, що враховує особливості даних результатів інтелектуальної діяльності та не підпадає під жодний із існуючих правових режимів охорони результатів інтелектуальної діяльності.

Законодавство Німеччини також, при регулюванні суспільних відносин, що виникають, тривають і змінюються щодо селекційних досягнень, у частині нових сортів рослин, використовує спеціальну систему охорони, що не перетинається з традиційними інститутами інтелектуальної власності. Ця сентенція відображена у Законі Німеччини про захист сортів рослин (The Plant Variety Protection Law)¹⁴⁶, який, зокрема, встановлює умови надання охорони, а також основні засади та правила в цій сфері.

Крім того, спеціальний правовий режим що надається для охорони селекційних досягнень, в частині нових сортів рослин встановлюється в межах положень законодавства наступних країн: Італія (Стандарти захисту нових сортів рослин¹⁴⁷), Китай (Постанова про захист сортів рослин¹⁴⁸), Ісландія (Закон про права селекціонерів¹⁴⁹), Індія (Закон про захист сортів рослин та прав фермерів¹⁵⁰), Латвія (Закон про захист сортів рослин¹⁵¹), Португалія (Декрет про локальний рослинний матеріал¹⁵² та Декрет про права селекціонера¹⁵³) тощо.

Таким чином, слід зробити висновок про те, що спеціальна правова охорона, яка враховує специфіку селекційного досягнення як явища об'єктивної

¹⁴⁶ The Plant Variety Protection Law. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=224302#LinkTarget_2517

¹⁴⁷ Standards for the Protection of New Plant Varieties. Consolidated Text of Decree No 974 of August 12, 1975, as amended by Articles 76 to 78 of Decree No 338 of June 22, 1979, and Law No 620 of October 14, 1985. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=IT&cat_id=10

¹⁴⁸ Chapter: 490 Plant Varieties Protection Ordinance. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=HK&cat_id=10.

¹⁴⁹ Breeder's Right Act No 58 of 19 May 2000. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=IS&cat_id=10

¹⁵⁰ Protection of Plant Varieties and Farmers' Rights Act, 2001. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=IN&cat_id=10

¹⁵¹ Plant Varieties Protection Law. URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=LV&cat_id=10

¹⁵² Decree-Law No 118/2002 of 20 April (Autochthonous plant material). URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=PT&cat_id=10

¹⁵³ Decree-Law No 213/90 of 28 June (Plant breeders' rights). URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=PT&cat_id=10

реальності, яка природно, відображається і на принципах правового регулювання розглянутих суспільних відносин, надається зазначеному результату інтелектуальної діяльності щодо законодавства цілої низки держав, що вкотре підтверджує факт унікальності селекційного досягнення як об'єкта інтелектуальної власності, а також той факт, що зміст і принципи норм права, які опосередковують суспільні відносини, щодо виникнення з приводу охорони результатів інтелектуальної діяльності на сорти рослин, не можуть належати повною мірою, ні до інституту патентного законодавства ні до авторського права.

Серед об'єктів інтелектуальної власності, права на які захищені відповідними міжнародними договорами та законодавчими актами держави, до особливої форми інтелектуальної власності належать біологічні об'єкти, зокрема сорти рослин. Особливістю є те, що на відміну від промислової інтелектуальної власності, яка після свого розвитку набуває закінченого вигляду і не змінюється під час використання, біологічні об'єкти є змінними. Особливо це стосується рослин, використання яких вимагає багаторазового розмноження за допомогою репродуктивного матеріалу. При правовій охороні сортів рослин сам об'єкт правової охорони відокремлюється від його матеріального носія — репродуктивного матеріалу, обіг якого також потребує спеціального законодавства. З іншого боку, чим більша територія географічного поширення сорту, тим складніше підтвердити обґрунтованість його правової охорони.

В Україні сьогодні основною проблемою є відсутність дисципліни та відповідальності у виконанні існуючих норм, контролю та чіткого розподілу повноважень між органами, які займаються реєстрацією сортів рослин. Зміни до чинного законодавства, адаптовані до міжнародного права, повинні вирішити цю проблему.

Реформування правового регулювання у сфері насінництва було проведено ще у 1980-х роках у багатьох країнах, таких як Туреччина, Перу, Бангладеш, Індія, Мексика, Малайзія. Багато процесів, які відбуваються в цій

сфері, вже пройдено країнами, що розвиваються, і ми отримуємо можливість не повторювати чужих помилок і опановувати ті практики, які фактично довели свою ефективність¹⁵⁴.

Міжнародна насіннєва індустрія в основному складається з приватних насіннєвих компаній та асоціацій фермерів, селекціонерів нових сортів, імпортерів, експортерів. Асоціації часто об'єднуються в регіональні та міжнародні організації, які служать платформами для обміну інформацією, навчання, досліджень і переговорних процесів¹⁵⁵.

Національні насіннєві асоціації тісно співпрацюють з міжнародними організаціями, такими як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка розробляє схеми сертифікації в міжнародній торгівлі, Міжнародна асоціація тестування насіння (ISTA) та ін.

Країни, що розвиваються, в яких до реформ 1980-х років переважав державний контроль над виробництвом насіння, визнали необхідність розвитку приватного сектора в цій сфері. Для цього були здійснені інституційні зміни: приватний сектор, місцеві та іноземні насіннєві компанії почали залучатися до процесів, які контролювали державні відомства, таких як сортовипробування, реєстрація сортів, сертифікація насіння.

Значною була роль держави у формуванні приватного сектору насінництва в наданні інформаційної та фінансової допомоги, технічної підтримки в процесі вступу національних асоціацій до міжнародних насіннєвих організацій, а також у реформуванні правового регулювання з метою відходу від від тотального державного контролю на всіх етапах насінництва¹⁵⁶.

У Сполучених Штатах не існує обов'язкової реєстрації комерційних сортів насіннєвого матеріалу. Міністерство сільського господарства не має єдиного реєстру комерційних сортів. В сою чергу реєстрація є можливою на

¹⁵⁴ Пічкур О.В. Проблемні питання охорони прав на сорти рослин – нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 2. С. 3-9.

¹⁵⁵ Курило В., Пушкар М. До проблеми правової охорони сортів рослин в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2006. № 1. С. 20-25.

¹⁵⁶ Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / За ред. Ю.М. Капіци. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2006. С. 72.

добровільних засадах для насінневих компаній, які за бажанням можуть подавати інформацію про свій сорт до реєстру¹⁵⁷.

Європейському Союзу притаманна обов'язкова реєстрація, але при цьому достатньо подати інформацію в одній із країн-учасниць, тоді як власники сорту отримують доступ до всього ринку ЄС. В свою чергу випробування сорту мають тривати не більше двох років.

Багато країн, що розвиваються, проводили політику обов'язкової реєстрації та жорсткого контролю нових сортів насіння, не дозволяючи продаж насіння до того, як уповноважена державою установа проведе обов'язкове випробування нового сорту, що тривали до 6 років (залежно від типу, тесту та різноманітності). Випробування сортів і гібридів сільськогосподарських культур проводились на економічну корисність (Value in Cultivation and Use). У разі позитивних результатів випробування сорт заносився до реєстру (державного каталогу) комерційних сортів.

Вважалося, що в основі такого підходу є забезпечення продажу сортів виключно високої якості, але натомість, жорсткий контроль здебільшого був певною перешкодою для надходження на ринок нових сортів із приватного сектору чи імпорту. Державні тестування сорту завжди є тривалішими по часу, мають високу вартість та не вказують на всебічне охоплення, оскільки за часту є обмеженими за кількістю та якістю¹⁵⁸.

Результатом такого державного впливу в країнах з низьким ступенем економічного розвитку та обов'язковою реєстрацією, товарні реєстри сортів аграрних культур склалися здебільшого зі старих сортів, оскільки вартість випробування нових сортів могла перевищувати потенційний прибуток від продажу нового насіннєвого матеріалу¹⁵⁹.

Стало очевидним, що обов'язкове державне тестування споживає значні

¹⁵⁷ Kurchin O., Pakhomova A. Features of legal regulation in the field of plant variety protection. *Modern Science*. 2021. № 4. P. 143-150.

¹⁵⁸ Дегтяренко Ю. Актуальні та проблемні питання законодавства України у сфері охорони сортів рослин у співвідношенні з угодою про асоціацію з ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5. 2018. С. 75-82.

¹⁵⁹ Курчин О.Г., Пахомова А. Міжнародний аспект охорони прав на сорти рослин. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 9. С. 4-13.

ресурси, які можна було б використати для корисних досліджень і поширення технологій. Це особливо негативно для малих і бідних країн, де компанії готові витратити гроші на випробування для розробки нових гібридів основних комерційних сортів (наприклад, кукурудзи), але залишають можливості для інших сортів, що відкрито запилюються, за порогом.

Ситуація в багатьох країнах, що розвиваються, різко змінилася за останні 40 років після впровадження значних реформ у цій сфері¹⁶⁰.

Охорона нових сортів рослин (охорона прав інтелектуальної власності на новий сорт) є важливим напрямом правового регулювання у сфері насінництва. Забезпечення належного рівня захисту нових сортів стимулює селекціонерів до виведення нових сортів, стимулює розвиток приватного сектору у виробництві нових сортів, а також залучення іноземних насіннєвих компаній. Діє міжнародна конвенція Міжнародного союзу з охорони сортів рослин (UPOV). Цей документ захищає права селекціонерів, забороняючи фермерам і компаніям використовувати новий сорт без дозволу селекціонера (виплати роялті). Конвенція була прийнята з метою обмеження можливості фермерів запасатися насінням, перепродувати його, а також обмежити тісну селекцію (новий сорт, виведений шляхом схрещування значної частини охоронюваного сорту (по суті, отриманого з існуючого сорту) і лише незначне нововведення)¹⁶¹.

Найважливішою ланкою насінництва є система сертифікації насіння сільськогосподарських рослин. У більшості зарубіжних країн під системою сертифікації насіння розуміється поєднання різних видів контролю (наземного, польового та насіннєвого/лабораторного) для підтвердження показників якості за категоріями насіння, яке здійснюється уповноваженими органами сертифікації насіння. За результатами перевірок уповноважений орган подає документальне підтвердження відповідності партії насіння будь-якого сорту, включеного до Реєстру комерційних сортів, встановленим стандартам та іншим

¹⁶⁰ Дегтяренко Ю. Актуальні та проблемні питання законодавства України у сфері охорони сортів рослин у співвідношенні з угодою про асоціацію з ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 5. 2018. С. 75-82.

¹⁶¹ Курчин О.Г., Пахомова А.О. Міжнародний аспект охорони прав на сорти рослин. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 9. С. 4-13.

нормативно-правовим актам у насінництві.

Предметом обов'язкової сертифікації в більшості країн є партії товарних сортів, насіння великих культур і поставки в державні насінневі фонди. В інших випадках добровільна сертифікація насіння проводиться на підставі заявок його власників за такими ж показниками.

На міжнародному рівні існують різні підходи до визначення поняття сорту рослин. Відмінне від визначення, даного в Цивільному кодексі України, визначення сорту рослин дано в Конвенції УПОВ, згідно з яким термін «сорт» застосовується до будь-якої культурної рослини, клону, лінії, підщепи або гібриду, які можуть культивуватися і задовольняють вимогам однорідності та стійкості; при цьому новий сорт може визначатися та відрізнятися морфологічними або фізіологічними ознаками (п. 2 ст. 2, пп. а, с, d п. 1 ст. 6)¹⁶². Важливо, що правовий режим селекційних досягнень поширюється саме на групу рослин чи групу тварин, відповідних встановленим законодавцем критеріям охороноздатності. Це принципова відмінність від правового режиму об'єктів інтелектуальної діяльності, що охороняються в рамках авторського або патентного права, які являють собою індивідуально визначений твір, винахід тощо.

Існують різні підходи до перевірки якості насіння. У США, наприклад, немає обов'язкової сертифікації, а проблема якості насіння вирішується за допомогою політики «маркування правдивості», що дозволяє компаніям визначати свої стандарти якості та проводити тестування, вимагаючи лише точного маркування з вичерпною інформацією про сорт, схожість, чистота, інертність. Сертифікація державних і федеральних агентств є добровільною¹⁶³.

В Європейському Союзі сорти стратегічних сільськогосподарських рослин для продажу підлягає сертифікації, але обов'язкової сертифікації овочів, квітів та декоративних рослин немає.

¹⁶² Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961р. : Закон України про приєднання до Конвенції № 209/95-ВР від 2 червня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text

¹⁶³ Breeder's Rights Act No. 58 of 2000 // Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC217138/>

Сертифікація є добровільною в багатьох країнах, що розвиваються, включаючи Індію та Бангладеш, як і Сполучені Штати. Багато країн, що розвиваються, наслідують досвід ЄС. Системи сертифікації в них відрізняються переліком родів і видів рослин, для насіння яких сертифікація є обов'язковою (наприклад, в Індії - тільки рис, в інших країнах - кілька десятків родів і видів). Вимоги до фітосанітарного стану, а також обмеження кількості бур'янів у насінні зафіксовані в багатьох країнах.

Конвенція передбачає, що держави-члени приймають відповідне законодавство для охорони нових сортів рослин, щоб селекціонери реєстрували нові сорти, а уповноважений орган проводив випробування для встановлення основних критеріїв охорони, таких як новизна, відмінність, однорідність і стабільність (відмінність, однорідність і стабільність, DUS)¹⁶⁴.

Тестування на відмінність, однорідність і стабільність (DUS), на відміну від випробування на цінність для вирощування та використання (VCU), проводиться виключно з юридичною метою: щоб визначити, чи сорт є новим і, отже, підлягає захисту. Регулювання прав на захист може відбуватися по-різному, залежно від типу культури. Наприклад, для таких культур, як кукурудза та соняшник, які можна вирощувати як гібриди (розмножені з двох або більше «батьківських ліній», і обидві лінії будуть потрібні для подальшого відтворення), компанія селекціонера зберігає «біологічний захист» (фізичний контроль). У таких випадках насіннєві компанії включають у свої контракти положення про комерційну таємницю. У випадку інших культур, для яких матеріал для розмноження є негібридним насінням (насіння можна згодом відтворити), охорона полягає лише у здійсненні прав селекціонерів на захист.

Правила охорони сортів відрізняються від країни до країни, зокрема щодо прав фермерів запасатися насінням для власних потреб і продавати його. Наприклад, за законодавством США фермерам дозволено робити запаси для своїх потреб, але їм заборонено перепродувати збережене насіння.

¹⁶⁴ Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961р. : Закон України про приєднання до Конвенції № 209/95-ВР від 2 червня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text

В ЄС фермери зобов'язані платити селекціонеру роялті за посадку насіння. У зв'язку з цим країни, що розвиваються, заохочуються прийняти законодавство про охорону сортів рослин відповідно до Конвенції UPOV та обмежити права фермерів на перепродаж насіння, а також обмежити можливості для тісного схрещування¹⁶⁵.

За даними УПОВ, Україна є одним із світових лідерів за кількістю заявок та наданням прав на сорти рослин. За кількістю звернень від нерезидентів вона займає перше місце у світі, значно випереджаючи ЄС, США та Китай¹⁶⁶.

В Україні Закон «Про охорону прав на сорти рослин» був прийнятий у 1993 р. Протягом десяти років цей Закон не був достатньо ефективним¹⁶⁷. За цей час селекціонери України подали заявки на отримання патенту лише на 164 сорти, на 55 сортів отримано позитивний висновок експертизи, на 33 сорти видано патенти, експертиза інших сортів триває. Причини такої слабкої активності селекціонерів у прагненні отримати патент на свій сорт очевидні, а саме: селекціонер не бачить реальної вигоди від патенту, оскільки не має можливості контролювати ринок насіння та впливати на нього. розповсюдження насіння свого сорту законним шляхом.

На початку своєї незалежності Україна брала активну участь у міжнародному співробітництві з охорони сортів рослин і прагнула приєднатися до Женевського акту 1991 року (у Міжнародній конвенції з охорони нових сортів рослин)¹⁶⁸. Результатом цього стала адаптація українського законодавства до міжнародно-правових норм і стандартів. Така ситуація призвела до перегляду законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин.

Крім того, Україна бере активну участь у міжнародному співробітництві

¹⁶⁵ Decree-Law No 213/90 of 28 June (Plant breeders' rights). URL: http://www.wipo.int/wipolex/en/results.jsp?countries=PT&cat_id=10

¹⁶⁶ Plant Variety Protection Statistics for the period 2018-2022 : International Union for the Protection of New Varieties of Plants (2023). URL: https://www.upov.int/edocs/mdocs/upov/en/c_57/c_57_7.pdf

¹⁶⁷ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. (в редакції від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>

¹⁶⁸ Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961р. : Закон України про приєднання до Конвенції № 209/95-ВР від 2 червня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text

держав-членів Союзу щодо охорони нових сортів рослин з правової точки зору, зокрема, Україною підписано низку нормативних документів, що регулюють співпрацю у сфері досягнень селекції як науки. : 2002 - Угода з Киргизькою Республікою, 2003 - Угода з Лівією, 2004 - Угода з Республікою Білорусь, 2004 - Угода з Республікою Болгарія, 2006 - Угода з Азербайджанською Республікою, 2009 - Меморандум з Сирійською Арабською Республікою , 2009 р. – Угода з Республікою Туркменістан, 2015 р. – План дій з Республікою Польща (2016-2020 рр.).

17 січня 2002 року Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону України «Про охорону прав на сорти рослин». Новий Закон ґрунтується на положеннях Міжнародної конвенції про охорону нових сортів рослин із поправками 1991 року та Директиви ЄС № 2100 , які регулюють режим охорони нових сортів рослин у Європейському Союзі.

Це було правильне рішення, яке дало результат. Аналізуючи дані УПОВ, Україна міцно займає чітку позицію серед світових лідерів. Сьогодні Україна посідає четверте місце у світі за загальною кількістю заявок на нові сорти, випереджаючи лише Китай, ЄС та США.

Закон також визначав основи державної політики щодо використання сортів рослин та охорони прав на селекційні досягнення. Законодавчу базу доповнив Закон «Про насіння і садивний матеріал»¹⁶⁹.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», сортом рослин є окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) у складі найнижчого відомого ботанічного таксону, яка незалежно від чи повністю він задовольняє умови для надання правової охорони¹⁷⁰:

- можуть визначатися за ступенем прояву ознак, що є результатом діяльності даного генотипу або комбінації генотипів;
- може відрізнятися від будь-якої іншої групи рослин ступенем прояву

¹⁶⁹ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

¹⁷⁰ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України від 21 квітня 1993 р. (в редакції від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>

хоча б однієї з цих ознак;

– можна розглядати в цілому з точки зору його придатності для відтворення в незмінному вигляді цілих рослин.

Право на сорт засвідчується патентом. Патент — це охоронний документ, який засвідчує пріоритет і право інтелектуальної власності на сорт рослин. Термін дії патенту починається з дати реєстрації і закінчується в останній день: 35-й рік для сортів культур дерев, кущів і винограду, 30-й рік для всіх інших сортів. Відлік років ведеться від року, наступного за роком реєстрації сорту.

Відповідно до закону можуть виникати такі права на сорт рослин: авторське право; право на сорт; право на поширення сорту. У свою чергу ці права захищаються відповідно свідоцтвом про авторство, патентом та свідоцтвом про державну реєстрацію сорту.

Обов'язковою умовою сертифікації сільськогосподарської продукції та її експорту є наявність правових підстав для отримання садивного матеріалу та виплати роялті правовласнику. Але при розгляді питання прямої сплати цього податку виникає велика плутанина¹⁷¹.

Незважаючи на доволі прозоре законодавство, у фермерів в багатьох випадках виникають питання, пов'язані з процедурою отримання патенту на сорт. Не у кожного є фінансова або фізична можливість звернутися за кваліфікованою підказкою до юриста чи патентного повіреного. Проблему доступності патентної процедури можна вирішити за допомогою Консультаційних служб в аграрному бізнесі¹⁷².

Міжнародний досвід показує, що домінуюча роль державного сектора в аграрній сфері суттєво обмежує можливості для розвитку сільського господарства і зокрема насінництва. Це призводить до вибору неефективних пріоритетів у рослинництві, зниження конкуренції та стимулів для розвитку приватного сектору, нераціонального використання державних ресурсів у

¹⁷¹ Про насіння і садивний матеріал : Закон України від 26 грудня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 13. Ст. 92.

¹⁷² Kovalchuk I., Melnyk O., Pakhomova A. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform. *European Journal of Sustainable Development*. 2020.Vol. 9, № 3. P. 538-548. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p538>

спробі контролювати насінництво і, як наслідок, зниження економічного зростання. у процесі надмірного адміністративного регулювання.

На наш погляд, насінництво має бути виведене з ізоляції, з-під державного контролю, і в цьому процесі найважливішими є інструменти правового регулювання, які мають бути гармонізовані з міжнародними стандартами та практикою у цій сфері.

Незважаючи на значну кількість змін, чинні редакції законодавчого масиву у сфері охорони прав на сорти рослин потребували суттєвого доопрацювання для приведення їх у відповідність до основних положень Конвенції УПОВ та законодавства європейської спільноти в сфері селекційної діяльності.

Подальша гармонізація мала стати правовою основою для вдосконалення законодавства України з цих питань, приведення його норм у відповідність до норм міжнародного, зокрема європейського законодавства, з метою розвитку аграрного сектору України. Саме тому очікуваним кроком стало ухвалення 16 листопада 2022 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу»¹⁷³.

Першочергово Закон доповнює та уточнює термінологічну базу, яка має місце в законодавчому масиві щодо правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності в сфері селекційної діяльності.

Редакція Закону спростила процедуру експертизи та реєстрації сортів рослин що вже отримали реєстрацію в країнах ЄС та США, таким чином відкривши можливість постачання насіннєвого матеріалу найпрогресивніших сортів українським аграрним товаровиробникам одночасно з представниками сільського господарства ЄС та США , зокрема по таким стратегічно важливим для України культурам, як кукурудза, соняшник, соя, лохина тощо.

¹⁷³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу : Закон України від 16 листопада 2022 р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 99. Ст. 6164.

Серед нововведень Законом також передбачається:

- запровадження можливості електронної подачі заявки на сорт;
- визначення спрощених розумних строків подання заявки на сорт рослин;
- введення в дію електронних можливостей для отримання дозвільної документації для ввезення зразків насіння з метою їх дослідження;
- встановлення чітких критеріїв для уповноваження органів сертифікації, зокрема, щодо наявності власної акредитованої лабораторії;
- надання права будь-якій особі подавати заявку на поширення сорту та набувати статус підтримувача на сорти, які мають статус сортів суспільного надбання, тощо

Більшість нововведень набиратимуть чинності через півроку з моменту опублікування Закону. Але вже зараз можемо говорити, що зміни в сторону гармонізації законодавства із європейськими нормами, передумови для прозорих механізмів дозвільних процедур, спрощення процедури подання заявок на сорт безумовно є великим кроком на шляху до мети – стати повноцінним гравцем на європейському аграрному ринку.

Сфера селекції є відправною точкою для побудови конкурентоспроможної галузі рослинництва для країн з високим сільськогосподарським потенціалом, а ефективне державне регулювання є обов'язковою умовою розвитку даного потенціалу.

Слід погодитися з тим, що правову охорону селекційних досягнень таких як сорт рослин властивий ряд особливостей, що відрізняються за багатьма аспектами від правової охорони інших результатів інтелектуальної власності, що обумовлено особливостями та специфікою об'єкта охорони, оскільки сорт рослини – це біологічний об'єкт, що піддається як людському впливу, і природним впливам.

Для забезпечення визнання досягнень селекціонерів на світовій арені існує міжнародна міжурядова організація – Міжнародний союз з охорони нових сортів рослин (УПОВ).

Метою УПОВ є сприяння визнанню членами Міжнародного союзу досягнень селекціонерів, основною діяльністю яких є виведенням нових сортів рослин, за допомогою надання їм права інтелектуальної власності на сорт на підставі конкретно визначених умов. Для отримання охорони новий сорт має бути: відмінним від існуючих загальновідомих сортів, досить однорідним, стабільним та новим у тому сенсі, що він не повинен бути предметом комерційного збуту до певних дат, встановлених шляхом посилення на дату подання заявки на надання охорони. УПОВ заснований Міжнародною конвенцією з охорони нових сортів рослин, яка була підписана у Парижі у 1961 році. Конвенція набула чинності у 1968 році та переглянута у Женеві у 1972, 1978 та 1991 роках. Акт 1991 року набрав чинності 24 квітня 1998 року.

Метою правової охорони нових сортів рослин в першу чергу є захист прав та інтересів авторів сорту, а також селекціонерів та сприяння розвитку аграрної сфери в цілому.

Стаття 2 Конвенції УПОВ у початковій редакції зобов'язувала держави-учасниці надавати рослинам одного й того ж ботанічного роду або виду лише одну форму охорони; при цьому якщо держави-учасниці крім запровадження спеціального закону про охорону рослин надавали рослинам та патентну охорону, то умови такої охорони мають бути узгоджені з Радою УПОВ. Зміни, внесені до Конвенції УПОВ 19 березня 1991 р., усунули заборону на подвійне патентування відповідно до патентного законодавства та законодавства про охорону нових сортів рослин. Не останню роль у ухваленні зазначеної зміни відіграла позиція США. Під безпосереднім впливом США було прийнято також норму ст. 27 (3) (b) Угоди про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС, або Угода TRIPS), згідно з якою держави – члени СОТ надають охорону сортів рослин або шляхом видачі патентів, або шляхом застосування ефективної системи *sui generis* (т. е. в рамках спеціального законодавства), або будь-яким їх поєднанням.

Виходячи з класифікації результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації, прийнятої у Гл. 42 книги четвертої Цивільного кодексу

України, права на селекційні досягнення в сфері рослинництва та тваринництва об'єднані загальним поняттям «Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин». Відповідно ст. 485 ЦК України право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин становлять:

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідчені державною реєстрацією;
- 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідчені патентом;
- 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, породи тварин, засвідчене державною реєстрацією.

Слід зазначити дещо перебільшений характер головної ролі саме автора у сфері селекційної діяльності, особливо у частині належності йому виняткового права, що не відображено у законодавчих актах країн із розвиненим правопорядком. У зв'язку з вищевикладеним слід вважати, що положення про належність автору виключного права слід розуміти таким чином, що отримання цього права пов'язане з видачею патенту.

Таким чином, слід зробити висновок про те, що спеціальна правова охорона, яка враховує специфіку селекційного досягнення як явища об'єктивної реальності, яка природно, відбивається і на принципі правового регулювання розглянутих суспільних відносин, надається зазначеному результату інтелектуальної діяльності в рамках законодавства цілої низки держав, що ще вкотре підтверджує факт унікальності селекційного досягнення як об'єкта інтелектуальної власності, а також той факт, що зміст і принципи норм права, що опосередковують суспільні відносини, що виникають з приводу результатів інтелектуальної діяльності, що розглядаються, не сполучаються, повною мірою, ні з інститутом патентного законодавства ні авторського права .

В даний час збірне (комплексне) поняття селекційного досягнення та селекційної діяльності можна вивести логічним шляхом через перелік об'єктів інтелектуальних прав на селекційні досягнення та умов охороноздатності селекційних досягнень, викладених відповідно до положень Цивільного

кодексу України та Закону України «Про охорону прав на сорти рослин».

Як зазначалося, селекційні досягнення вважаються результатами інтелектуальної діяльності, але водночас вони істотно від класичних результатів інтелектуальної діяльності, мають нематеріальний характер. У більшості країн світу правова охорона селекційних досягнень – це спеціальна (особливого роду) охорона, яка відрізняється багатьма аспектами від правової охорони інших результатів інтелектуальної діяльності. Особливі умови охороноздатності селекційних досягнень становить їх специфіку як об'єкта охорони, що представляє собою біологічний об'єкт, схильний як до людського впливу, так і природних впливів. На перший погляд, сорт рослин або порода тварин як об'єкт охорони безпосередньо пов'язані з конкретною рослиною або твариною і не можуть бути представлені ні як нематеріальний об'єкт, властивості, властивий усім результатам інтелектуальної діяльності.

Однак це протиріччя, що випливає зі специфіки права селекціонера. Предметом охорони все ж таки є об'єкт, який визначається сукупністю суттєвих ознак, зафіксованих в описі селекційного досягнення. Таким чином, правова охорона надається певним ознакам (властивостей) рослин або тварин (нематеріальний елемент), відтвореним в окремих особинах (матеріальний елемент), які мають такі ознаки (властивості). Отже, у сфері селекційних досягнень нематеріальний елемент нерозривно пов'язані з матеріальним елементом, у якому лише може проявлятися у межах сукупності особин одного виду, штучно створеного людиною.

Намагання України стати повноцінним членом Європейського союзу призвели до гармонізації законодавства в сфері охорони прав на сорти рослин шляхом прийняття змін до основних законодавчих актів щодо регулювання селекційної діяльності в рослинництві. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу» став відправною точкою у розробці ефективної та прозорої системи державного регулювання селекційної

діяльності аграрного сектора України.